

דפים לה – לו

סה. מהי ברכתו של שמן זית בעינו – הריהו מזיקו ואין בו ברכה (פירוש, השמן מזיק לגוף. וי"מ שהאדם מזיק את השמן ואינו

'אוכל' כיון שלא נהנה ממנו. ע' מאירי).

כן משמע בסוגיא עפ"י רש"י. וכ"כ הרי"ף. ואילו הרמב"ם (ברכות ה,ב) כתב שמברך עליו 'שהכל' [ומפרש הגמרא שהואיל ומזיק אין מברכים עליו ברכתו הראויה. עפ"י מאירי וכס"מ]. ויש שחששו למעשה לדעה זו וכתבו לברך על דבר אחר 'שהכל' ולכוין גם על זה (ע' כף החיים רב,מ; אור לציון ח"ב יד,א. עוד הביא שם שמה"בן איש חי' (פינחס ט) משמע לברך עליו 'העץ', ויש שרצו להסביר דבריו לפי שבזמן הזה אינו מזיק לפי שנשתנו הטבעים. ודחה שם סברה זו [ושמא היה מקום לישוב דבריו באופן שטועם מעט שמן להנאתו או לבריאותו, כיון שאינו מזיק – מברך. ובזה יש לפרש דברי התנחומא (תולדות) 'הטועם טעם שמן מברך בורא פרי העץ' – שבטעימה בעלמא אינו מזיק. ובגמרא רצו להעמיד אף באופן ששונה הרבה].

לכאורה אפשר שגם רש"י מודה לדברי הרמב"ם לברך 'שהכל', ומש"כ שפטור מלברך היינו רק מקודם דאירינן בחושש בגרונו, אבל אם שותה לצורך ריפוי י"ל שאעפ"י שגם מזיקו הלא גם מתרפא בזה הלכך מברך. אבל אין במשמע כן משאר פוסקים).

אכלו על ידי פת – הרי הוא טפל אליה ונפטר בברכתה.

אכלו על ידי אניגרון (= מים שבושלו בהם תרדים) וכדומה; אם כוונתו לשם אכילה – האניגרון עיקר והשמן טפל לו. ואם כוונתו לרפואה, כגון שחושש בגרונו, אזי השמן עיקר וברכתו 'בורא פרי העץ'.

א. יש אומרים שאם השמן מרובה – מברך 'העץ' אעפ"י שאין כוונתו לרפואה (ע' תור"י החסיד ותורא"ש ושיטמ"ק; טור או"ח רב). וצריך עיון בדבר (עפ"י משנ"ב).

ב. אם כוונתו לרפואה בלבד ולא כדי ליהנות – כתב בספר מנחת שלמה (יה,ה) בדעת הרמב"ם [ולא בדעת התוס'] שנראה שאינו מברך עליו. ומדברי שאר הפוסקים אין נראה כן לכאורה.

ג. כששותה עם אניגרון לרפואה, מברך לאחריו ברכה מעין שלש, אם שותה כשיעור חיוב ברכה אחרונה (משנ"ב עפ"י נהר שלום, דלא כמעשה רוקח).

יש מקום לומר ששיעורו לענין ברכה אחרונה בכזית ולא ברביעית, כיון שדרכו של השמן באכילה, לכך דינו כאוכל. וצריך עיון (אמרי בינה או"ח יז).

ד. השותה שמן לרפואה, וכדי שלא יזיקנו אוכל עמו מעט פת; כתב המגן-אברהם (רב סק"ח) לברך על השמן 'בורא פרי העץ' לפי שהפת טפלה לו. והב"ח חולק וסובר שהפת עיקר. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א נח) הכריע כהוראת המגן-אברהם.

ואם כוונתו גם להשביע רעבונו בפת – מסתבר שלכל הדעות הפת עיקר ופוטרת השמן מברכתו (עפ"י משנ"ב). וכך יש ליישב דברי הרי"ף מקושית תר"י מה משמיענו בהלכה זו – שמדובר בחושש בגרונו ולכן אוכל שמן עם הפת, והוא אמינא כיון שיש לו מטרה אחרת בשמן, לא לשם סעידה אלא לרפואה, אינה טפלה לפת, קמ"ל).

ה. אם ברך תחילה על יין, נראה שנפטר השמן בברכת היין כדין שאר משקים שנפטרים בברכת היין (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ד יד).

לכך לא תקנו ברכה מיוחדת על השמן כמו לייין – לפי שאינו סועד ומשמח כמוהו.

דף לו

סו. כיצד מברכים על הדברים דלהלן?

- א. קמח.
- ב. דלעת חיה.
- ג. מלח וזמית.
- ד. קור (ושאר דברים הנאכלים באילן מלבד הפרי; גרעיני הפירות).
- ה. פירות הצלף וקליפתם, עליו ותמרותיו (ושאר קליפי פירות).
- ו. פלפלים.
- ז. זנגביל (ושאר תבלינים).
- ח. חביץ קדרה.
- ט. דייסה.

א. קמח חטים; רב יהודה אמר: 'בורא פרי האדמה'. רב נחמן אמר: 'שהכל נהיה בדברו' (לפי שנשתנה ולא נשתנה לעילוי. והרי"ף נתן טעם אחר: לפי שאין רגילים אנשים לאכול).

א. כתבו התוס' ועוד: נראה שאין מדובר בקמח ממש, שאין שייך לברך עליו 'בורא פרי האדמה' [אלא 'שהכל'. פוסקים], אלא שנשחטן מעט ועדיין יש בו טעם חיטה, או קמח של קליזת שהוא טוב לאכילה. ויש אומרים שמדובר בקמח ממש (עפ"י שיטמ"ק; וערא"ש בדעת הרי"ף).

ב. הרי"ף פסק כרב נחמן לברך 'שהכל' (וכן דעת הרמב"ם והרא"ש ובה"ג, וכן נסתייע כדעה זו הרשב"א להלן לה.). וכן נפסק בשלחן ערוך (רח"ה) ללא חולק.

ואולם רבנו יונה ור"י הזקן כתבו שהלכה כרב יהודה, שכן משמע בגמרא שגם רבא סובר כן. אך דוקא בקמח הנאכל, כגון העשוי מקליות וכנ"ל (תר"ם). ולכאורה כן נראית דעת רבי אליעזר (נ:): שעל יין חי מברכים 'בורא פרי העץ' הגם שנשתנה וגם אין רגילים לשתותו כך ואינו ראוי כמות שהוא (ערש"י שם). אך י"ל ששם עדיף שהוא 'יין' כבר עתה אלא שטעון תיקון ע"י דילול, ולכן נחשב נשתנה למעילותא.

ג. לאחריו – מברך 'בורא נפשות' ולא ברכה מעין שלש 'על האדמה ועל פרי האדמה...' (ראשונים). קמח שעורים – 'שהכל' (שמואל). לפי שאין רגילים לאכול שהרי הוא מזיק, אך כיון שיש הנאה לאוכל – מברך עליו (ראשונים). וע' במאירי שאין מברכים עליו אלא אם כן היה חרוך).

א. סובין (= מורסן); לפני אכילתם מברך 'שהכל' ולאחריהם 'בורא נפשות' (מקור הברכה). ובשו"ת מנחת יצחק ח"ט טו נסתפק בדבר). ואעפ"י שנותן הסובים בתוך מאכל אחר, כל שהסובין מונחים בנפרד ודעתו על שני הדברים בשוה – מברך על שניהם כל אחד כברכתו (תשובת הגר"ג קרויס שליט"א).

ב. חטה תפוחה ('שלוה'); יש אומרים לברך עליהם 'מזונות' וי"א 'האדמה' (ע' אגרות משה או"ח ח"ד מד-מה. והסיק שיכול לברך אחד מהם, אבל לאחריו יש לברך 'בורא נפשות'). ובספר מקור הברכה הסיק לברך 'מזונות' (ע"ש כמה נימוקים. ומשמע שלדעתו מברך ברכה מעין שלש).

ואם נותנים בה חלב להטעמת המאכל או לרככו – אין מברכים על החלב בפני עצמו. ואולם אם נותנים חלב הרבה יותר מהצורך לאכילה, הרי זו כשתיה נפרדת, ואינו טפל למיני הדגן. והוא הדין לשאר תערובות דגנים וכדו' עם חלב (עפ"י שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד מג; מקור הברכה כטו. ע"ש).

ג. חתיכות של מיני דגן הקלויים ומעורבים עם דבש ופירות (גרנולה); באגרות משה (או"ח ח"ד מו) נסתפק בדבר, שאם אינו עובר תהליך בישול, שמא דומה לקמח קלוי שברכתו 'שהכל'. ובספר מקור הברכה (לגר"ג קרויס שליט"א. סח) תמה על כך שהרי אינו עומד לעילוי אחר כקמח, הלכך ברכתו 'מזונות'. ועוד הוסיף [לרווחא דמלתא] שעפ"י דברי מומחה נראה שמוצר זה עובר תהליך חימום ע"י בישול. וכן נקט בפשטות בשו"ת אור לציון (ח"ב מו, מא) לברך על גרנולה 'בורא מיני מזונות', והחלב הניתן בה טפל אליה. ודעת כמה פוסקים לברך על גרנולה [שלא עברה תהליך בישול] 'בורא פרי האדמה', ואם נתרכה ונדבקו הפתיתים אלו לאלו – 'מזונות' (וואת הברכה עמ' 105 בשם הגרשי"א שליט"א והגרשו"א זצ"ל).

ב. דלעת ('קרא') חיה – ברכתה 'שהכל' (ר' זירא א"ר מתנא אמר שמואל – לפי שדרכה להאכל מבושלת. וכן מפורש להלן לה:).

ג. מלח וזמית (= רוטב מלח) ברכתם 'שהכל' (הואיל ונהנה מעט בנתינתם לפיו).

ד. הקור (= לב הדקל כשהוא רך) – רב יהודה אמר: 'בורא פרי האדמה' ושמואל אמר: 'שהכל' נהיה בדברו' והואיל וסופו להקשות. והסיקו שאעפ"י ששמואל קילס לרב יהודה (שאפילו סופו להקשות מסתבר שברכתו 'האדמה', כצנזון) – הלכה כשמואל, לפי שאין אנשים נוטעים את הדקל על דעת הקור.

א. הוא הדין לשאר דברים הגדלים בצמח שאין נוטעים את הצמח בשבילם, כגון הקליפה החיצונה של השקדים בעודם רכים, וכן לולבי גפנים (תוס').

והדברים משתנים לפי כל תקופה ומקום (עפ"י חו"א או"ח קנו, עמ' 506).

ב. כתבו ראשונים שהפרי עצמו לעולם ברכתו 'בורא פרי העץ', אפילו אם אין נוטעים האילן על דעת אכילת הפרי (עפ"י הלכות הרא"ה כאן).

אך דבר שאין דרכו להאכל בפני עצמו אלא עם פת, כגון שום ובצל חיים; יש אומרים שמברך עליהם כשאוכלם לבדם 'שהכל' [ומה שאמרו בגמרא להלן לה: שברכת השומים 'האדמה' – דוקא במדינות שהדרך לאכלם חיים] (עפ"י שערי תשובה רה סק"ב; נשמת אדם נא, א. וכן הסכים במשנ"ב למעשה – ע' שעה"צ רה, ו. וכ"כ באג"מ ח"א סב סד. והוסיף שטוב יותר להמנע לכתחילה מאכילתם בלא פת). ויש אומרים, דוקא בכגון שהזקינו ונהיו חריפים מאד והרי נשתנו לגריעותא, אבל בלאו הכי אעפ"י שרוב בני אדם אינם אוכלים בלא פת, אם בא לאכלם מברך עליהם 'האדמה' (עפ"י שו"ע הגר"ז רה, א – עפ"י ד החק-יעקב תעה סקט"ז לענין חזרת. וע"ע בסמוך).

ג. גרעיני-פירות הנאכלים; יש אומרים שברכתם כדין הפרי עצמו, כמו לענין ערלה (תוס', רא"ש, תר"י. וי"א שלדעה זו אפילו הם מרים ואינם נאכלים אלא אם ממתקם באור – אם מתקם מברך 'העץ' (עפ"י פרישה ובהגר"א). והצל"ח כתב שלא אמרו התוס' אלא בחלק הנאכל שבתוך הגרעינים הנמצא במקצת פירות). והרשב"א ועוד ראשונים חולקים וסוברים שרק לענין ערלה נתרבו אבל אינם בכלל ברכת 'פרי העץ'.

והסכמת האחרונים לברך עליהם 'בורא פרי האדמה' כל שהחיק נהנה מהם קצת. ואם ברך 'העץ' – יצא. ואם אוכל את הגרעין לאחר שאכל הפרי – אינו מברך עליו, שכבר נפטר בברכת הפרי (עפ"י שו"ע רב, ג ומשנ"ב. ונסתפק שם בבאה"ל על גרעין שיש בתוכו כמין שקד הראוי לאכילה, האם מברך עליו 'העץ' לכל הדעות, או שמא דינו כשאר גרעין).

גרעינים מרים שאינם אכילים – אין מברך עליהם כלל (תר"י רא"ש ורשב"א וש"פ).

ה. שנינו בברייתא: על האבינות (= פירות הצלף) והקפרסים (= מעין קליפה השומרת על הפרי בתחילתו, ואח"כ היא נושרת) אומר 'בורא פרי העץ'. על העלים והתמרות אומר 'בורא פרי האדמה' (ולא 'שהכל' – לפי שיעודו גם לאכילת העלים והתמרות).

משמע בגמרא שברכת הקפרסים תלויה בשאלה אם דינם כפרי העץ לענין ערלה ושאר הלכות, ונחלקו תנאים בשאלה זו.

א. לדעת בה"ג, כיון שאנו פוסקים כרבי עקיבא לענין ערלה בחו"ל שאין דינם כפירות האילן, הלכך אומר עליהם 'בורא פרי האדמה'. וכן פסקו הרי"ף הרמב"ם רמב"ן ורשב"א ותר"י ואו"ז ושו"ע (רב,ו).

ואילו הר"מ (מובא בתוס') היה אומר שלענין ברכה דינו כפרי העץ [כי רק לענין ערלת חו"ל סומכים על דעת המיקל, אבל להלכה פרי הוא]. וכן דעת הראב"ד והרא"ש (והצל"ח כתב שלא אמרו התוס' אלא לענין הגרעינים האכילים, ולא לענין קליפות). וכתבו הפוסקים לברך 'האדמה', ואם ברך 'העץ' – יצא.

ברך על העלים 'בורא פרי העץ' – יש לעיין אם יצא אם לאו (והרמב"ם לא הוכיר דין העלים והתמרות).

יש מי שכתב שעתה אין הצלף מיועד כלל לאכילת העלים אלא הקפרסים עיקר והאבינות טפלים להם, ולכן יש לברך על העלים והתמרות 'שהכל' (עפ"י מגן אברהם רב ס"ק יז לא; חיי אדם נג). וי"א שברכתן 'האדמה' כקפרסים, שאינן כפרי עצמו אלא כשומר אליו. ומ"מ כיון שנוטעים גם על דעת הקליפה, לכך ברכתן 'האדמה' ולא 'שהכל' (ט"ז רד סקט"ו ועוד; הגר"ז מלאדי). וי"א שברכתן 'שהכל', מאחר ורובן נורקים לאשפה, ובעודן חיים אינן אוכל והאוכלן בטלה דעתו (א"ר רג סק"ב; פמ"ג רב בא"א יז ועוד. וכן פסק בחו"א לג,ב; קנו [לס"י רב]. וכתב לפי"ז שפטורים מן המעשר וכל שכן מן השביעית. ובמנחת שלמה (ח"ג קמה,א) כתב שהחלק הלבן הראוי לאכילת אדם, ודאי חייב בתרומות ומעשרות).

ב. קליפות תפוז שמרקחים אותן בדבש וכד', י"א שברכתן 'העץ' [ואינן כקפרסים הנושרים מן הפרי קודם בישולו], ואף על פי שמטגנים אותם (עפ"י מגן אברהם רב ס"ק יז לא; חיי אדם נג). וי"א שברכתן 'האדמה' כקפרסים, שאינן כפרי עצמו אלא כשומר אליו. ומ"מ כיון שנוטעים גם על דעת הקליפה, לכך ברכתן 'האדמה' ולא 'שהכל' (ט"ז רד סקט"ו ועוד; הגר"ז מלאדי). וי"א שברכתן 'שהכל', מאחר ורובן נורקים לאשפה, ובעודן חיים אינן אוכל והאוכלן בטלה דעתו (א"ר רג סק"ב; פמ"ג רב בא"א יז ועוד. וכן פסק בחו"א לג,ב; קנו [לס"י רב]. וכתב לפי"ז שפטורים מן המעשר וכל שכן מן השביעית. ובמנחת שלמה (ח"ג קמה,א) כתב שהחלק הלבן הראוי לאכילת אדם, ודאי חייב בתרומות ומעשרות).

ו. הכוסס פלפלים – רב ששת אמר: 'שהכל'. רבא אמר: ולא כלום. והעמידו דבריו ביבשים, אבל ברטובים – מברך.

נחלקו הראשונים האם מברך עליהם 'העץ' (תר"י) או 'האדמה' (רי"ף וגאונים). וכך הכרעת השו"ע (רב,יח).

ז. זנגביל יבש; משמע מדברי רבא שאין אומר עליו כלום, לפי שאינו ראוי לאכילה כשלעצמו. אבל רטוב – מברך עליו 'בורא פרי האדמה' (שאינו פרי אלא שורש. טור או"ח רב).

א. כן הדין בשאר דברים שאין דרכם להאכל ביבשותם, אעפ"י שמתבלים בהם מאכלים אחרים – אין מברך עליהם בפני עצמם כלל (עפ"י תר"י ורא"ש; או"ח רב,טז). ואם הטעימם, כגון שאכלם

עם סוכר – מברך עליהם 'בורא פרי האדמה' (עפ"י משנ"ב סקע"ט, מהפמ"ג. ויל"ע בחזרת מרוסקת העשויה עם סלק ותבלינים אם ברכתה 'שהכל' מאחר ואין רגילים לאכלה לבדה (וכ"כ בספר וזאת הברכה) או שמא יש לברך עליה 'האדמה' וכמו כוסס קנמון שכתבו ראשונים לברך 'האדמה' (ע' בסמוך) הגם שנראה שרוב אכילתו בתורת תבלין ולא בפני עצמו. גם מדברי החק-יעקב (תעה) נראה שנקט בפשיטות שברכת החזרת העשויה עם חומץ 'האדמה'. ואף לפי דעת האחרונים שכתבו שבצל חי ברכתו 'שהכל' כי רוב אכילתה ע"י דבר אחר, אך שם יש לה עליו אחר בבישול או בטיגון, משא"כ בחזרת וקנמון).

ב. כתבו התוס' וש"ר: על עץ הקנמון מברך 'בורא פרי האדמה' מפני שרגילים לאכלו ביובש ואינו דומה לזנגביל (וכן נפסק באו"ח רב, יז. ויש מי שצדד להסתפק בזמן הזה שאין רגילים לאכלו לבדו – עפ"י 'וזאת הברכה' עמ' 376 הערה עג).

ועל הסוכר, כתבו התוס' לברך 'בורא פרי העץ'. ובה"ג כתב 'בורא פרי האדמה', ולזה נוטה דעת רבנו יונה. ודעת הרמב"ם לברך 'שהכל'. וכן היא הכרעת השו"ע (רב, טו), בין כשאוכל סוכר לבדו בין שמוצץ קנה סוכר. ואמנם בדיעבד אם ברך עליו 'העץ' או 'האדמה' – יצא. וכן סוכר הנעשה מסלק-סוכר – יש לברך עליו 'שהכל', לחוש לדעת הרמב"ם (עפ"י משנ"ב ובה"ל שם; מנחת יצחק ח"ח קי-קיא; שבט הלוי ח"ד יט; מנחת שלמה ח"ג קג, ג).

ח-ט. חביץ קדרה (= מאכל הנעשה מדבש קמח ושמן, בקדרה), וכן דייסה כעין חביץ קדרה (= חטים כתושות מעורבות בדבש, בקדרה); רב יהודה אמר: 'שהכל נהיה בדברו' – שהדבש עיקר. ורב כהנא אמר: 'בורא מיני מזונות' – שהסולת עיקר. ואמר רב יוסף: מסתבר כדברי רב כהנא שהרי רב ושמואל אמרו כל שיש בו מחמשת מיני דגן מברכים עליו 'בורא מיני מזונות'. [וכן הורה רבא לבסוף (לגבי 'דיהטא' דהיינו חביץ קדרה, והוא נוזלי קצת. עריטב"א לו:), בין בכפרים שנוהגים לתת בה יותר קמח, בין במחוזא שאין מרבים בקמח – לעולם ברכתו 'מזונות'. לו:].

דייסה לבדה (= הריפות, חטים כתושות, ללא עירוב דבש. עפ"י הערוך ועוד); לדעת הכל ברכתה 'בורא מיני מזונות'. א. דוקא כשהגרעינים נכתשו, אבל שלמים מברך עליהם 'בורא פרי האדמה' (רבנו יונה וש"פ). ואם נתמעכו יפה בבישול, אפילו לא נתחלקו קודם בישולם ולא הוסרה קליפתם מברך 'מזונות' (עפ"י פוסקים). נתמעכו קצת – ספק (ע' שער הציון רח, יח). גרעינים שלא נתחלקו אבל הוסרה קליפתם, ואינם דבוקים זב"ז – נחלקו הדעות כיצד דינם. ואם בקילופם נחסר קצת מהגרעינים עצמם [כגון 'פניני שעורה'] – ברכתם 'מזונות' (עפ"י משנ"ב רח סקט"ו; ערוך השלחן שם).

ב. מיני דגן הם: חטה, שעורה, שיפון, כוסמין, שבולת שועל. ה'כוסמת' המצויה היום (הקרויה 'קאשע' בידידיש) – אינה מין דגן אלא קטנית. ע' משנ"ב רח סק"ב; אגרות משה יו"ד ח"ב כה).

סז. א. הצלף – מה דינו לענין ערלה, כלאי הכרם ותרומות ומעשרות?

ב. האם יש ערלה בפלפלין?

ג. שומר הפרי, קליפות וגרעינים – מה דינם לענין ערלה?

ד. סמדר ובוסר – מה דינם לענין ערלה ושביעית ולענין ברכות הנהנין?

ה. האם יש דין 'שומר' לדבר הנושר מן הפרי בעודו מחובר לאדמה, ולדבר שבנטילתו לא ימות הפרי?

א. אביונות הצלף, הרי הם פירות האילן וחייבים בערלה ואינם כלאים בכרם. דברי בית הלל. בית שמאי נסתפקו שמא הצלף מן ירק, ולדעתם יש להחמיר לענין כלאים בכרם מפני הספק.

א. הלכה כבית הלל (רמב"ם כלאים ה, כ; ראב"ד מעשר שני א, ז; יו"ד רצו, טו).

ב. יש סוברים (עפ"י הירושלמי מעשרות סוף"ד) שלענין מעשרות, אביונות הצלף יש בהם ספק אם

לילך אחר חנטה כאילן או אחר לקיטה כירק, ואף לבית הלל שדינם כפירות האילן (עפ"י רמב"ם

מעשר שני א, ז ובנו"כ); אם משום שהוא גדל על כל מים כירק וכאתרוג (ר"י קורקוס שם), או משום

שיש זורעים את הצלף כדי לאכלו בעודנו רך כירק (מרכבת המשנה שם; מראה הפנים), או מטעם

אחר (ע' כס"מ שם וע"ע חזו"א שביעית ז, טו). ויש אומרים שלפי מה שאנו נוקטים כבית הלל, דינו

כאילן לילך בו אחר חנטה ודאי (ראב"ד מעשר שני שם).

הקפרסים (= עלים כעין קליפה, המשמשים מגן לפרי; הגן העומד קצתו על גבי הפרי. ע' תר"י); רב התיר לאכלם.

ובארזו דבריו לפי ששנוי הדבר במחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא האם הקפרסים מתעשרים אם לאו, והלכה

כדברי המיקל בערלת חוצה לארץ. וכן נהג מר בר רב אשי בעצמו. וכן הלכה.

התמרות והקפרסים; לדעת ר' אליעזר מתעשרים, ולר' עקיבא אינם מתעשרים אלא האביונות. ומבואר

בגמרא שלהלכה יש להחמיר כר"א מלבד בערלת חו"ל כאמור.

יש מן הראשונים שפוסקים הלכה כרבי עקיבא, שהלכה כמותו מחברו, ואין חיוב ערלה

ומעשרות בקפרסים ובתמרות, אף בארץ. ורבנו יונה דחה דבריהם.

העלים – לדעת הכל פטורים מתרומות ומעשרות ומערלה, שהרי אינם פרי (ואעפ"י שברכתם 'בורא פרי

האדמה' – שונה לענין ברכה שמכל מקום נהנה. עפ"י הרא"ש).

ב. הפלפלין; רבי מאיר מחייב בערלה (וערלתם ערלתו את פרוי; עץ מאכל להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה, ואיזהו זה הפלפלין).

הרמב"ם השמיט דין זה, ויש אומרים שפסק דלא כר"מ, וכן יש אומרים בדעת הרי"ף. ואולם

מדברי תר"י והרא"ש ועוד פוסקים משמע שנקטו להלכה כרבי מאיר. וכתב הנצי"ב שראוי

להחמיר. ואולם הפלפל הטורקי אינו אילן אלא מין ירק ממש (עפ"י משיב דבר ח"ב פד).

רוב הפלפלים המצויים אינם מתקיימים בקרקע שלש שנים, ואולם יש זנים מסוימים שיכולים

להתקיים באופן חלקי שלש שנים (פלפל ה'שאטה', המכונה גם פלפל תימני). ויש החוששים

להם לאיסור ערלה. ואולם מדינא נראה להקל בדבר משום סברת האחרונים שצמח שנותן

עיקר פירותיו בשנה או שנתים הראשונות ומאז פוחת והולך – ודאי אינו 'אילן' אלא 'ירק'

[ולפי זה דברי רבי מאיר אמורים ב'פלפל שחור' שהוא נותן פירות טובים שנים רבות. אך

בדעת הרמב"ם י"א שכל דבר הבא לתבל אין בו ערלה. ואולם משאר פוסקים אין נראה כן]

(עפ"י משפטי ארץ – ערלה סוף"א. וראה סיקור הענין בידיעון 'הליכות שדה' 106 – הוצאת המכון לחקר

ההלכות ע"פ התורה, תמוז תשנ"ז).

ג. קליפות הפרי שהם 'שומרים' לו, כגון של רמון ואגוז, וכן הגרעינים – חייבים בערלה (וערלתם ערלתו

את פרוי – את הטפל לפריו). ואפילו הנץ של הרמון (= כעין עשרות דקות סביב הפיטמה) וכן קליפת התמר

הנושרת בשלבים הראשונים של גידול הפרי – יש בהם דין ערלה [אבל אין בהם דין רבעי. משנה ערלה

א, ח].

ודוקא בכגון אלו המהוים 'שומר' לפרי (ואפילו הנץ הכרחי לקיום הפרי), אבל קליפות שבהסרתם לא ימות

הפרי – אין בהם ערלה, כגון קפרסי הצלף (אלא שלדעת רבי אליעזר הם נחשבים פירות מצד עצמם,

מפני היותם נאכלים, אבל לולא כן – אין בהם ערלה).

מדברי הצ"ח נראה שפרש בדעת התוס' שלא נתרבו גרעינים לערלה אלא שיש בתוכם דבר הנאכל שהוא כפרי והגרעין שומר לו, אבל כגון חרצני ענבים ותמרים אינם בכלל 'שומר' ולא נתרבו. ואולם מפשט דברי הירושלמי (ערלה ג, א) נראה שנתרבה כל הסמוך לפרי וטפל לו, אפילו אינו 'שומר'. וכן משמע במפרשי המשנה (ערלה א, ח. וע"ע פני יהושע כאן). ובחזו"א (ערלה י, ט) משמע שאם יש לחות בגרעין למוצצו, אין צריך קרא לאסור, והכתוב בא לגרעין שאין בו לחות, שהריהו כפרי ואסור מצד עצמו. ויש לעיין באילן הניטע לצורך גרעיניו ולא לפירות, כגון לעשות מהם שמן, האם פירותיו מותרים כדין נוטע לסייג ולקורות, וגם הגרעינים מותרים, או שניהם אסורים או שמא הפירות מותרים והגרעינים אסורים.

עלים וענפים – אין בהם ערלה.

ד. סמדר (= גרגר הענב, משעה שהפרח נשר ונראה כל גרגיר לעצמו); לדעת רבי יוסי הרי הוא פרי ואסור משום ערלה, וכן אסור להפסידו בשביעית. וחכמים סוברים שאינו פרי, ואין אסור הפסד בשביעית אלא משנעשו בו סר / גרוע, והוא בגודל פול הלבן. והוכיחו בגמרא שבשאר אילנות מודים חכמים שמיד כשיצא דינו כפרי ואסור לקוץ האילן בשביעית משיוציאו. [ובחרובים – משישרשו, ובזיתים – משינצו. ולדברי בית שמאי – כל האילנות משיוציאו. שביעית ד, י].

א. הרמב"ם (שמיטה ה, יח; מעשר שני ט, יג) פסק הלכה כחכמים שהסמדר אינו פרי ומותר בערלה ובשביעית.

ב. במקום אחר פרש"י 'משיוציאו' – תחילת העלים, ובימי ניסן. ולא הוצאת הפרי כמו שפרש כאן. והרמב"ם (שמיטה ה, יח) כתב 'משיוציאו בוסר'. ונראה מדבריו שנוקט להלכה שחכמים אינם מודים בשאר אילנות לרבי יוסי (ע' דובב משרים ח"ג ה).

ג. לענין ברכות הנהנין, בפירות שלא גדלו כל צרכם וראויים הם לאכילה; לדעת התוס' והרא"ש (וכ"ה בטשו"ע), ענבים שלא גדלו כשיעור פול הלבן – לחכמים ברכתם 'בורא פרי האדמה'. וכן בספק אם הגיעו לפול הלבן אם לאו – מברך 'האדמה'. משהגיעו לגודל פול הלבן – מברך 'העץ'. וכן בשאר אילנות – משיוציאו.

ומשמע בשו"ע (רב, ב) שאפילו נאכלים בדוחק מברך עליהם 'העץ'. והחיי-אדם והעוללות-אפרים פקפקו על כך וסוברים שאם נאכלים ע"י הדחק, ולא מיתקן ע"י האור וכדומה – ברכתם 'שהכל' (מובא במשנ"ב שם. ועע"ש ובאג"מ או"ח ח"א נז, חילוקי דינים ושיטות באילנות השונים. וע"ע במובא להלן מ).

ודעת הגר"א ועוד, שהקובע הוא לענין ברכת 'העץ' אם הגיע הפרי לעונת המעשרות אם לאו. וכן נקט בשו"ת ר"י מסלוצק (ה). וע"ש שצדד שלענין ברכת 'האדמה' מברכים משעה שהגיעו לזמן שאפשר לאכלם בשביעית בשדה ואינו נחשב 'הפסד', ע"ש]. וכן כתב בשו"ת אור לציון (ח"ב יד, ט) לחוש לשיטת הגר"א. והורה לפי זה על עגבניות ירוקות שנכבשו בחומץ – ברכתן 'שהכל', שהרי עונת המעשרות בהם משיאדימו. ע"ע בפסחים נב.

ה. למסקנא אמר רבא שיש דין 'שומר' לענין צירוף לטומאת אכלין, גם בדבר הנושר מן הפרי בעודו מחובר לעץ, כגון נץ הרמון שמתייבש ונופל במחובר. ואפילו נושר בתחילת גידול הפרי כגון קליפת תמר. ואולם אין דין 'שומר' לדבר שבנטילתו לא ימות הפרי, כגון קפרס הצלף.